

دانشگاه تهران

دانشکده علوم اداری و مدیریت بازرگانی

تحقیقی پیرامون مشکلات اداری - سازمانی
و حقوقی شرکتها و اتحادیه های تعاونی در ایران

پایان نامه فوق لیسانس

استاد راهنما آقای دکتر عباس صدقی

هیئت داوران

آقای دکتر حسن جورابچی آقای دکتر پرویز زاری

تهیه و تنظیم از مهدی نوآب بوشهری دانشجوی فوق لیسانس
رشته مدیریت بازرگانی دانشکده علوم اداری و مدیریت بازرگانی

۹۰۷۹۶

تاریخ تیرماه ۱۳۴۹

تدوین و شکل بخشی باین تحقیق را مرهمون راهنمائیهای بی دریغ و
نکته سنجی های دقیق استاد عالیقدر جناب آقای دکتر عباس صدقی میدانند.
ایشان صرفنظر از گشودن افق تازه ای در طرز تفکر مؤلف حتی در
فصل بندی، انتخاب عبارات متناسب و نیز نتیجه گیری بهتر اینجانب را
یاری داده اند.

برخود فرض میدانند از همکاری مشتاقانه و راهنمائیهای سودمند ایشان
و استادان بزرگوار دیگر جناب آقای دکتر حسن جورابچی و جناب آقای
دکتر پرویز زارعی شکر و سپاسگزاری نماید.

مهدی نواب بوشهری

فهرست مندرجات

<u>صفحه</u>	<u>موضوع</u>
الف تا هـ	✓ پیشگفتار
۱	✓ فصل اول تحول و تکامل تاریخی شرکتهای سازمانهای تعاونی
۱۸	✓ فصل دوم تعاون چیست؟
۳۷	✓ فصل سوم آشنائی با نهضت تعاونی ایران و بررسی ساختمان و شکل شرکتهای تعاونی
۶۶	✓+ فصل چهارم نقش شرکتهای تعاونی در توسعه فعالیتهای اقتصادی و اجتماعی ایران
۷۷	۱ فصل پنجم وظایف سازمانها و مؤسساتی که در ایران هدایت و نظارت شرکتهای تعاونی را برعهده دارند
۱۱۳	۱ فصل ششم بررسی اساسنامه نمونه شرکتهای تعاونی و تجزیه و تحلیل قانون فعلی و لایحه جدید شرکتهای تعاونی
۱۴۱	✓+ فصل هفتم مشکلات و موانع در راه تشکیل و پیشرفت شرکتهای تعاونی در ایران
۱۶۲	✓+ فصل هشتم برای پیشرفت و توسعه فعالیتهای تعاونی در کشور چه راه حل هایی باید اتخاذ شود؟
۱۷۶	✓+ فصل نهم طرح های موثر در نقش شرکتهای تعاونی
۱۹۲	فهرست مآخذ فارسی
۱۹۶	فهرست مآخذ خارجی

پیشگفتار

اکنون در تمام کشورهای جهان اعم از آنهاییکه در بالاترین مراحل پیشرفت صنعتی و تکنولوژی قرار دارند تا سرزمین‌هایی که تازه مراحل رشد و توسعه را می‌گذرانند، شرکت‌های تعاونی بخش نسبتاً وسیع و گسترده‌ای را در بر گرفته است. زیرا به تحقیق ثابت شده است مؤسسات و شرکت‌های تعاونی در جهان امروز میتواند بعنوان وسیله‌ای مؤثر جهت انجام فعالیت‌های اقتصادی و تأمین نیازهای انسانی و اجتماعی مورد استفاده قرار گیرد. مزیت روش و اداره شرکت‌های تعاونی بر سایر سازمانهای بازرگانی در سیستم‌های اقتصادی آنست که از انگیزه سود جوئی فردی برکنار بوده و همه تلاش‌ها و کوشش‌ها در جهت رفاه و تأمین خواسته‌های اعضا و افراد اجتماع بکار میرود.

رساله حاضر تحت عنوان "مشکلات اداری سازمانی و حقوقی شرکتها و اتحادیه‌های تعاونی در ایران" انتخاب گردیده است علت اصلی انتخاب موضوع در حقیقت اینست که کشور ما مانند هر کشور در حال توسعه‌ای، بخصوص در ابتدای مراحل اجرای برنامه‌های توسعه و عمران با مشکل بزرگی از نظر فقدان همکاری نزدیک و صمیمانه گروه‌های مختلف اجتماع روبرو است چنانچه این مشکل بنحو مطلوب و مثبتی مرتفع گردد و همکاری لازم بوجود آید نه تنها اجرای برنامه‌ها تسریع و سرعت بیشتری حاصل خواهد شد، بلکه ارتباط وسیع‌تری بین مردم و دولت بوجود خواهد آمد.

گسترش تعاونی‌ها، مخصوصاً شرکت‌های تعاونی مصرف که عملاً همه افراد جامعه را در بردارند و بهره‌برداری واحدهای اقتصادی شریک و سهیم میکنند، یکی از مؤثرترین

روشهایی است که میتواند این دوری و دوگانگی را در کار توسعه اقتصادی و اجتماعی از میان ببرد .

بهین دلیل مداخله مدیران شرکت سازمانهای تعاونی در اتخاذ تصمیمات مهم اقتصادی و کسب نظر مشورتی از آنان در تهیه و اجرای طرح های عمرانی سبب خواهد شد که دستگاههای برنامه ریزی، دولت و سایر سازمانها بهم نزدیک و مرتبط گردند .

در حال حاضر چنانچه فعالیت هائی از قبیل تأمین آب و برق و گاز، حمل و نقل عمومی، بیمه های اجتماعی و بسیاری از مؤسسات خدمات عمومی شهری که بیش از سایر واحدها بسا مصرف کنندگان به معنای عمومی کلمه تماس دارند از طریق شبکه تعاونی اداره گردند مشکلات اداری، حقوقی و سازمانی شبکه های تعاونی بنحو صحیح و منطقی حل شود، بمیزان قابل ملاحظه ای از مشکلات اقتصادی و اجتماعی مردم کشور ما کاسته خواهد شد .

با آگاهی بمسائل فوق چنین بنظر میرسد که در زمینه مسائل اقتصادی و اجتماعی کشور چنانچه مشکلات موجود مرتفع گردد، گسترش تعاونیها در ایران میتواند بهترین جلوه "حکومت مردم" باشد . زیرا تعاونیها قادرند هماهنگی سیاست ها، روش های مدیریتی و بهره برداری را با مقتضیات اجتماعی، سیاسی و معنوی تأمین کنند .

در تنظیم فصول این تحقیق با توجه به اهمیت ریشه های تعاونی در ادوار مختلف تاریخ، ابتدا دوره های تاریخی از نظر پیدایش و محیط خاص آن و سپس سازمانها و مؤسسات تعاونی مورد بحث و مطالعه قرار گرفته است . بمنظور آشنائی با شرکت ها و سازمانهای تعاونی بشکل امروزی، و از نظر سهولت درک مطالب مربوط، در فصل اول تحقیق به بررسی سیر تحول و تکامل شرکتها و سازمانهای تعاونی و نیز مقایسه شرکتهای تعاونی با سایر شرکت های بازرگانی و

تجاری اختصاص داد شده و صفات خاص تعاونیها متمایز و مشخص گردیده است. در این فصول نیز علاوه بر مطالب یاد شده، افکار و عقاید دانشمندان و اندیشمندان جهان و متفکرین تعاونی در جهان کنونی مورد نقد و انتقاد کشیده شده است.

پی‌جویی در ریشه‌های تعاونی از لحاظ تاریخی در ایران و نیز بررسی شکل و ساختمان انواع شرکت‌های تعاونی و بالاخره نقش سازمانها و شرکتهای مذکور در توسعه فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی ایران و همچنین وظائف سازمانها و مؤسسه‌هایی که مسئولیت هدایت و نظارت بر شرکت‌های تعاونی را در کشور بعهده دارند موضوع فصل سوم تا پنجم این تحقیق را تشکیل میدهد. در این بررسی کوشش شده است که چهره موجود نهضت تعاونی ایرانی با توجه به مقررات و اصول تعاونی بوضوح ترسیم گردد.

در فصل ششم، اساسنامه‌های نمونه شرکت‌های تعاونی بررسی شده و قانون فعلی و لایحه جدید شرکت‌های تعاونی و نیز پیش‌نویس و طرح برای تنظیم قانون شرکت‌های مذکور مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. در این فصل با توجه به مقررات و قوانین سایر کشورهای جهان نواقص قانون فعلی تا حدودی مشخص و روشن شده است.

در سه فصل بقیه این تحقیق نیز به ترتیب به راه‌ها و طرح‌هایی که میتواند نقش شرکت‌های تعاونی را از لحاظ کاهش قیمت‌ها و خدمات سودمند و مفید تر سازد اشاره شده و راه‌حل‌هایی از جنبه تخصصی جهت حل مشکلات موجود ارائه گردیده است.

سرانجام از کلیه مطالب یاد شده به علل مشکلات و موانعی که در راه تشکیل و پیشرفت شرکتهای سازمانهای تعاونی ایران وجود دارد، پرداخته و شرکتهای مذکور را بعنوان يك قالب ويك وسيله مؤثر برای حل معضلات و مشکلات اقتصادی و اجتماعی کشور پیشنهاد کرده است.

در بررسی و مطالعه مباحث و فصول مختلف این تحقیق کوشش شده است که راهنمایی لازم در حدود منابع و مأخذ موجود دریاورقی بعمل آید و امیدوار است، در این راه به توفیقی حتی کوچک نائل گردیده باشد.

مهدی نواب بوشهری

فصل اول

تحول و تکامل تاریخی شرکتها و سازمانهای تعاونی

در این فصل، دوره تحول و تکامل شرکتها و سازمانهای تعاونی در جهان از لحاظ تاریخی مورد بررسی قرار گرفته و نظرات و عقاید تعدادی از دانشمندان و پیشقدمان نهضت تعاونی مطرح گردیده است. هدف از تدوین این فصل نحوه تحول و رشد سازمانهای تعاونی و بطور کلی تحقیق و تتبع در شکل های ابتدائی و پیشرفته شرکتها و مؤسسات تعاونی میباشد. با این بررسی آگاهی بیشتری نسبت بوضع شرکتهای تعاونی کشور بدست خواهد داد.

دوره مصر باستان (۳۱۰۰ تا ۱۱۵۰ قبل از میلاد مسیح)

تعاون و همکاری یکی از خصیصه های انسانی است که در تمام ازمه حتی در قدیمی ترین ادوار تاریخ بشر نیز مشاهده میشود. این موضوع در ابتدائی ترین جوامع جنبه مذهبی داشته که آن نیز حاصل زدگانی اجتماعی است و در زمان های بعد عرف - عادت و قدرت رؤسای قوم نگهبان آن بوده است. در جستجوی ریشه تاریخی نهضت تعاونی در جهان نیز با آثار و نوشته های فراوانی دست مییابیم که به قبل از میلاد مسیح بستگی پیدا میکند. در مصر باستان یعنی از آغاز پیدایش امپراطوری مصر در ۳۰۰۰ سال قبل از میلاد مسیح به بعد مؤسسات تعاونی و شبه تعاونی وجود داشته است (۱). تحقیقات وسیع در مصرشناسی

(۱) برای اطلاع بیشتر مراجعه شود به:

Ewell Paul Roy, Go-operatives, Today and Tomorrow (Danville, Illinois: The Interstate Printers and Publishers, Inc. 1964), pp. 41-62.

بزرگ فرانسوی و ایتالیایی بنام رویل (Revillout) و لومبروزو (Lumbroso) حاکی از این بود که صاحبان حرفه و صنعتکاران مصری در دوره سلطنت فراعنه هر نظام بازرگانی بسیار پیشرفته‌ای بوجود آورده بودند که باعث گردید اتحادیه‌ها و انجمن‌های پدید آید. معه‌ذا معلوم نیست که آیا این انجمن‌ها از طرف کارگران بمنظور حمایت از منافع خود ایجاد شده بود و یا اینکه حکومت آن زمان بنا به مقتضیات مملکتی به چنین اقدامی مبادرت کرده بود. در عین حال میتوان گفت :

هیچ‌گونه دلیل عقلانی وجود ندارد که باور کنیم کشاورزان آن دوره برای بهبود زندگی خود بایجاد تعاونیها پرداخته باشند. زیرا که دهقانان در وضعی برده‌وار بسر میبردند و در املاک فراعنه و یا ساختن اهرام و معابد و قصور شاهی و یا در خدمت فتودالهای بزرگ بکار مشغول بودند.

در دوره بردگی قانون همکاری وجود داشت، ولی همکاری جنبه اجباری بخود گرفته بود. در دوره بردگی برده‌ها ناچار بودند در زیر شلاق بکار پردازند. اهرام مصر نمونه‌ای از تعاون و همبستگی انسانها بود ولی در آن یک همبستگی غیرارادی وجود داشت.

عصر بابل (۳۰۰۰ تا ۵۴۰ قبل از میلاد مسیح)

در بابل باستان کشاورزی استیجاری ماهیت تعاونی داشت. دلیل عمده‌ای که میتوان ارائه داد وجود قانون حمورابی است که علاوه بر سایر انواع کشاورزی استیجاری، نحوه کشاورزی استیجاری تعاونی را مشخص میکند. این قانون بامریادشاه بابل بنام حمورابی که مدت ۴۳ سال سلطنت کرد در فاصله ۲۰۶۷ تا ۲۰۲۵ قبل از میلاد بر سنگ نقش گردید (۲)

بموجب مفاد قانون حمورابی، برای تعدادی از کشاورزان این امکان وجود داشت که بر اساس تعاون زمین های وسیعی برای کشت و زرع در اختیار گیرند.

این زمینها مشترکا از طرف کشاورزان مورد کشت و زرع قرار میگرفت و یا اینکه به قطعات کوچکی میان اعضاء تعاونی تقسیم میشد. عملیات تعاونی در زمینه های تجارت نیز در بابل معمول بوده است. وجود معاملات اعتباری در میان مردم بابل باستان بدون تردید به ایجاد انجمن های اعطای وام منجر گردید تا به کشاورزان و صنعتکاران خرده پا کمک کرده و آنها را در مقابل ظلم و اجحاف اغنیا و قدرتمندان حفظ نمایند.

یونان باستان (۳۰۰۰ تا ۳۲۵ قبل از میلاد)

در میان مردم یونان باستان انجمنهای تعاونی برای کفن و دفن مردگان وجود داشت. این انجمن ها بعد از مدتی به مؤسسات حرفه ای تبدیل گردید که هدفهای اقتصادی را دنبال میکردند. تقریبا کلیه یونانیان طبقه متوسط و پائین عضو انجمن های کفن و دفن بودند که برای اعضاء خود مقبره ای تهیه کرده و مراسم کفن و دفن آبرومندی بجای می آوردند و علاوه به یکدیگر کمک های فراوانی میکردند.

بعضی از انجمن های کفن و دفن به خرید عمده سوخت و نوشیدنی میپرداختند و برخی دیگر باعضای فقیر و آنهائی که بطور ناگهانی دچار فقر و فاقه شده بودند کمک مینمودند (۳).

عضویت این انجمن ها نه تنها برای اتباع آزاد بود بلکه برای بردگان و غریبان و حتی زنان بلامانع بود. این امر نشان میدهد که انجمن های تعاونی یونان باستان در نهایت آزادی و مساوات به فعالیت اشتغال داشتند.

امور عادی انجمن توسط خود اعضا که همراه تشکیل جلسه میدادند انجام میشد.^۴
این موضوع واقعیت دارد که در بسیاری از مناطق آسیای صغیر از جمله یونان و ایتالیا کلیسای مسیحی بر اساس انجمنهای کهن و دین مذهبی بوجود آمدند.

چین باستان

انجمن های پس انداز و وام نخستین بار در چین در زمان سلسله هون (Hon) ۲۰۰ سال پیش از میلاد بوجود آمد. بدین ترتیب که پونگ کونگ که چینی متنفذ و ثروتمندی بسود نخستین انجمن اعطای وام را که خصایص تعاونی داشت تأسیس کرد. این انجمن بتدریج توسعه یافت. مقررات این انجمن ها بر این اساس استوار بود:

انجمن محدود بود و هر عضو سهم مساوی میپرداخت. پرداخت اقساط و بهره به فواصل معین صورت میگرفت. تقسیم سود بر اساس تساری بود. بازپرداخت بفواصل معین انجام میشد و بعد م پرداخت سهم در سر موعد جریمه تعلق میگرفت (۴).

دوران امپراطوری روم (۵۱۰ قبل از میلاد تا ۴۷۵ میلاد)

سازمانهای تعاونی صاحبان حرفه و صنعتکاران که در روم قدیم کولیجیا (Collegia) خوانده میشد ظاهراً از انجمنهای مذهبی ریشه گرفته اند. در افسانه های تاریخی چنین آمده است که نوما پومپیلیوس (Numa Pompilius) شاه روم هشت کالج بازرگانی برای کفاشان، گوزه گران، رنگرزان، درود گران، مسگران، طلا سازان و نوازندگان فلوت، گازران برای کمک بیکدیگر تأسیس کرد. کالج ها برخلاف اتحادیه های صنعتی اروپای قرون وسطی دارای شخصیت حقوقی نبودند زیرا اختیار نداشتند که مسائل مربوط به تولید "قیمت و روابط کارگر و کارفرما را حل و فصل کنند (۵).

4) Ibid., pp. 44-45.

5) Ibid., pp. 45-46.

۵

اوائل دوره مسیحیت (تا ۳۱۳ میلادی)

تنها موردی که از تعاون در زمان امپراطوری روم وجود داشت از جانب صنعتکاران بود . صنعت رومی در این زمان مرکب بود از صاحبان حرفه های مختلف که به ساختن اجناس پرداخته و آنها را مستقیماً به مصرف کنندگان می فروختند . صنعتکاران در کالج ها " انجمن های رومی " گرد آمده بودند و بعضی از خصوصیات تعاونی را رعایت می کردند . مخارج گهن و دفن اعضاء " صنعتکاران " از محل صندوقی که همگان سهمی بآن می پرداختند، پرداخت می شد . این ترتیب در واقع یک گهن و دفن تعاونی بود . این نوع انجمنها را که در زمان سلطنت امپراطوری اولین (Aurelian) حدود ۲۷۵ میلادی رونق داشتند میباید پیشقدم تعاونیهای مصرف امروزی شمرد . نقش تعالیم مسیح در مورد تعاون و آزادی اقتصادی نیز در این دوره مورد بحث و گفتگوی بسیاری بود (۶) .

دوره بربریت (۴۷۶ تا ۷۰۰ میلادی)

در این دوره پیشرفت تعاون متوقف گردید . زیرا سازمانها و جوامع در این زمان تحت نظام فئودالی فعالیت می کردند و تقریباً هراجتماعی بر محور دو مرکز داخلی قدرت و حکمروائی مانند خانه اربابی و کلیسا ساخته شده بود . ارباب بر حسب مقرراتی که مورد قبول کلیسا بود بر روابط اقتصادی کنترل داشت . در حالیکه کشیش بر روابط اجتماعی و مذهبی بر جامعه مسلط بود .

در نظام فئودالی ، در میان افراد عادی جامعه هیچگونه مالکیت خصوصی زمین معمول نبود . نظام فئودالی تقریباً بمدت هزار سال در اروپا برقرار بود . یعنی از قرن پنجم میلادی

تا قرن چهاردهم . لیکن درباره ای از کشورهای اروپایی از جمله روسیه ، فنلاند تا اوائل قرن بیستم نیز دوام داشت . کشاورزی مهمترین فعالیت اقتصادی بشر محسوب میگشت و بیشتر بطور گروهی صورت میگرفت و محصولات بدست آمده بنا به رسم و عرف میان افراد تقسیم میشد . در این دوره نحوه کشت و زرع اشتراکی توسط ارباب و رعیت را میتوان مقدمه مزارع اشتراکی کمونیستی دانست . با این تفاوت که امروزه دولت جای ارباب را گرفته است (۷) .

ظهور اسلام (۶۰۰ تا ۱۴۰۰ میلادی)

مذهب اسلام به پیامبری حضرت محمد در حدود ۶۰۰ میلادی به ظهور رسید .
 نارضائی محمد از نحوه کسب و کار و تجارت در عصر خود ، وی را بر آن داشت تا در مورد مفهوم واقعی زندگی به غور و تعمق پردازد . قرآن دست کم در چند مورد از لحاظ تعاون اهمیت بسزائی دارد . اسلام با مفهوم ثروت بخاطر ثروت علم مخالفت برانداخت . بذل کمک به مستمندان و مستحقان نیز جزئی از شریعت اسلام بشمار میآید .
 هیچ تردیدی نیست که مذهب اسلام در تقویت تعاون سخت مؤثر افتاد . زیرا که تعاون وسیله ای برای بهبود اوضاع اقتصادی ، اجتماعی و سیاسی اجتماع محسوب میشود .
 در کتاب قرآن آمده است : " ای مسلمانان در کارهای نیک و ثواب براه تعاون بروید " پیغمبر اسلام برای تجهیز قبایل متفرق عربستان و ایجاد حس مسئولیت و همکاری در آنان اصول تعاونی را مبنای بسیاری از اوامر مذهبی خویش قرار داد . نماز جماعت ، عبادتی است که فکر تعاون در آن بخوبی آشکار است .
 زکوة انتقال قسمتی از سود یا مازاد درآمد صاحب مال به طبقات دیگر است . بطور کلی

در بسیاری از واجبات و مستحبات اسلام، اصول و رويه های تعاونی دیده میشود . تعلیمات گرانبهای تعاونی بشکل های گوناگون در دین اسلام موجب شد تا علاقه مسلمانان بکارهای تعاونی صورت عمومی بخود گیرد (۸) .

قرون وسطی (۵۰۰ تا ۱۴۰۰ میلادی)

در این دوره اتحادیه های صنعتی که مشابه اتحادیه های کارگری امروزی بود، بوجود آمد . هدف اساسی اتحادیه های صنعتی تحکیم وضع اعضای اتحادیه بود . اتحادیه های مذکور اساساً از کالج های صنعتی روسی ریشه گرفته بود و در زمینه فعالیت های اجتماعی صندوقی مشترکی بوجود آورده بودند که از طریق صندوق خرج کفن و دفن اعضا پرداخت میشد . با افراد علیل مدد محاش داده میشد و مخارج بیوه عضو فوت شده نیز بمدت دو سال پرداخت میگردد . از این نظر اتحادیه های صنعتی قرون وسطی منادی تعاونیهای مصرف امروزی بودند . در طی قرون وسطی نخستین فعالیت تعاونی کشاورزی مربوط به قرن دوازدهم میلاد مسیح است نتیجه بررسیهای انجام گرفته حکایت از وجود شرکتهایی میکند که دامداران "آلپ و ژورا" مناطق روستایی فرانسه "در آن متشکل شده بودند .

این شرکتهای شیر حاصله از دامهای اعضای خود را بعلت سختی راههای ارتباطی جمع آوری کرده و پس از تبدیل بانواع گوناگون فراورده های لبنی به بازارهای دوردست حمل میکردند . بدین سبب دامداران مذکور بعنوان پیشقدمان نهضت تعاونی کشاورزی شناخته شده اند . بهمین جهت لازم است ریشه نهضت تعاونی را در محیط های کشاورزی سراغ گرفت

نه در افکار و اندیشه کسانی که در شهرهای بزرگ دنیا آمده اند (۹).

در حقیقت مادر شرکتهای تعاونی در دامن کشاورزی پرورش یافته و از فکر دهقانان الهام گرفته است. در قرون وسطی به تنورهائی که در دهات فرانسه برای پختن نان بدست دهقانان ساخته شده بود برمیخوریم. دهقانان از این تنورها برای پختن نان مشترکا بهره برداری میکردند و در کنار آن نیز آسیاب هائی که به کمک و همکاری دهقانان احداث شده بود، قرار داشت. گرچه این آسیابها و تنورها بعنوان بنیاد های اولیه شرکتهای تعاونی کشاورزی شناخته شده اند و جنبه خدمت به عموم داشته است، معینا تأسیس آنها بر اساس اصول عضویت آزاد و اختیاری به مفهوم واقعی آن قرار نداشت. باید دانست که یکی از اصول اساسی شرکتهای تعاونی اصل عضویت آزاد و اختیاری در آنهاست.

در همین دوره جمعیتی از بردگان آزاد شده افریقای الاصل در روم جمع شده و شرکتهائی بنام شرکتهای اختیاری انسانهای آزاد تشکیل دادند. این شرکتهای ابتدا سعی میکردند مقداری از اراضی بکروبا را آباد کرده و قابل کشت سازند. آنها برای این کار سعی کردند از نیروی بازوی اعضای خوش بهره برداری نمایند و اراضی حاصله را مشترکا مفرد بهره برداری قرار دهند. با اینکه عضویت در این شرکتهای برای هر کس آزاد بود ولی تصور جدیدی که ما از تعاون داریم در این نوع جمعیتها به چشم نمیخورد. اعضا این شرکتهای بموجب قانونی که برای خود وضع کرده بودند از هر حیث زندگی مشترک داشتند.

دوره رنسانس (۱۴۰۰ تا ۱۷۵۰ میلادی)

دوره رنسانس مربوط به قرن پانزدهم تا اواسط قرن هجدهم است. در این دوره فعالیت‌های هنری و ادبی دوباره رواج یافت. انقلاب تجاری (۱۰) جزء لاینفک رنسانس محسوب می‌شود. مهمترین تحولی که در این دوره پدید آمد پیدایش شرکت‌های سهامی بود، که پیشقدم شرکت‌های تعاونی امروزی بشمار می‌رود. علت پیدایش شرکت‌های سهامی این بود که برای سفرهای اکتشافی، سکونت اروپائیان در نواحی جدید اکتشاف مستعمره ساختن کشورهای غیر اروپائی، سرمایه‌های هنگفتی احتیاج بود.

شرکت‌های سهامی بر اساس منشوری که از طرف پادشاه صادر می‌گردید تشکیل می‌شدند و دولت حمایت از منافع اعضای شرکت‌ها را برعهده می‌گرفت. از جمله انواع فعالیت‌های تعاونی که در دوره انقلاب تجاری صورت گرفت شرکت‌های متقابل بیمه آتش‌سوزی بود که حدود ۱۵۳۰ میلادی در لندن و پاریس سازمان یافت (۱۱).

انقلاب صنعتی (۱۷۵۰ تا ۱۹۴۴)

شعاع انقلاب تجاری و دوره رنسانس، انقلاب صنعتی در حدود ۱۷۵۰ میلادی شروع شد. انقلاب صنعتی موجب بسط تولید - مکانیزاسیون - تنزل قیمت‌ها - بالا رفتن مصرف و سطح زندگی گردید. در این دوره آئین اقتصاد آزاد و رقابت آزاد مورد توجه قرار گرفت. حوادث صنعتی فراوان شد و تعارضات و اختلافات طبقاتی عمیق تر و شدیدتر گردید. در این مرحله برای حل مشکلات ناشی از انقلاب صنعتی دو مکتب فکری بوجود آمد. یکی از این مکاتبه‌ها بر این عقیده بود که تمام نظام سرمایه‌داری که انقلاب صنعتی بر اساس آن قرار

10) Commercial Revolution.

11) Paul Roy, op. cit., pp. 49-50.

دارد می باید واژگون شود و نظامی که بوسیله دولت کنترل میشود جایگزین آن گردد. از جمله کسانی که باین مکتب فکری تعلق داشتند کارل مارکس (Karl Marx) و فریدریش انگلس (Friedrich Engels) بودند. گروه دیگر اعتقاد داشتند این نظام که به چنین ترقیات شایانی نائل آمده میباشد حفظ گردد ولی در چهارچوب آن باید اصلاحاتی بعمل آید. در گروه اخیرالذکر پیشگامان تعاون از قبیل بافندگان راجدیل (Rochdales) و فریدریش رایفایزن (Friedrich Raiffeisen) قرار داشتند بنابراین شرکتهای تعاونی یا نهضت تعاونی که امروزه از آن گفتگو میکنیم محصول تکامل یافته همکاریهای انسانی در امور اقتصادی و اجتماعی قرن نوزدهم است که از ناسامانیهای اقتصادی و اجتماعی آن دوره مایع گرفته است.

در این زمان بافندگان در اسکاتلند و انگلستان به تشکیل شرکت تعاونی مصرف مبادرت کردند. با ایجاد تعاونیهای مصرف دوران جدید تعاون آغاز گشت. انجمن پیشگامان راجدیل که در سال ۱۸۴۴ توسط گروهی از اهالی راجدیل در انگلستان تشکیل یافته بود در راه ایجاد یک شرکت تعاونی که اولین سازمان واقعی تعاونی محسوب میشود پیشقدم شدند. گروه مؤسس مرکب از ۲۸ نفر بودند که به حرفه های مختلفی اشتغال داشتند و در کوچه تود (Toad Lane) دور هم جمع میشدند تا به روش تعاونی مایحتاج و کالاهای مصرفی خود را خریداری کنند (۱۲).

در ابتدا ای امر میزان سهم هر یک از اعضاء یک لیره انگلیسی بود. خصوصیات شرکت

تعاونی راجدیل را بشرح زیر میتوان خلاصه کرد :

- ۱ - برائراحتیاج که معلول بیکاری بود، بوجود آمد .
 - ۲ - باپولی که توسط خود اعضاء پس انداز شده بود تأمین مالی گردید .
 - ۳ - از لحاظ سیاسی و مذهبی بیطرف بود .
- پس از شرکت های تعاونی مصرف، پایه گذاری شرکت های تعاونی اعتبار و روستایش بتدریج آغاز گردید . در ۱۸۶۰ شرکت های تعاونی اعتبار توسط رایفایزن در آلمان رواج یافت و اتحادیه های اعتبار مصرف نیز تشکیل یافت . از ۱۹۴۵ تاکنون که عصر اتم و فضا نامیده میشود دومین قرن تعاون آغاز گردیده و تعاون اهمیت بیش از پیش کسب کرده است (۱۳) .

عقاید و نظرات دانشمندان درباره تعاون

در سراسر جهان دانشمندان و اشخاص بسیاری به رشد و تکامل تعاون کمک کرده اند . افرادی که مشخصات و عقاید آنها در این قسمت جمع آوری گردیده با توجه به اهمیت جهانی کمک آنها، به نهضت تعاونی و منحصر بفرد بودن سهم آنان در پیشرفت و کوشش های مداوم آنها به تعاون بوده است .

شارل فوریه (Charles Fourier) ۱۷۷۲ - ۱۸۳۷ یکی از پیشقدمان

نهضت تعاونی است (۱۴) . بطوریکه لوتی بدن مینویسد :

فوریه شی قوی و حیرت انگیز داشت ولی نظرات خود را در قالبی از عقاید غریب و شگفت انگیز بیان کرده است . بزرگترین افتخار او پیشقدمی نهضت تعاونی است . او معتقد بود کشاورزی در اراضی وسیع و منجمله کشت غلات بهیچوجه دلچسب نیست . بهمین سبب باید

13) Ibid. , p. 50.

(۱۴) برای اطلاع بیشتر مراجعه شود به :

دکتر هوشنگ نهاوندی - تاریخ عقاید اقتصادی (چاپخانه بهمن - تهران) صفحه ۸۲ تا ۸۱

کلکاری و باغبانی را تا آنجا که مقدور است جانشین کار مزرعه و پرورش افنام و احشام کرد .
 در کلکاری و باغداری میتوان کار را به نحوی ترتیب داد که دلچسب و مطبوع باشد . مثلاً
 علاقمندان به درختان گیلاس را میتوان در یک گروه و دوستداران درختان گلابی را در گروهی
 دیگر جمع کرد و بکار گمارد . کار نباید یکنواخت باشد تا شهوت تغییر و تنوع انسان، ارضاء شود .
 برای آنکه کار مطبوع و دل انگیز باشد باید انسان از هرگونه نگرانی مادی رها شده و
 خاطری آسوده داشته باشد . بهمین سبب اجتماع باید حداقل معیشت همه افراد را تأمین
 کند و ایشان را در انتخاب فعالیت و کار مطبوع خود مخیر و آزاد گذارد . کار مطبوع و
 دل انگیز تنها بطور دسته جمعی و به هیئت اجتماع میسر است .

اجتماعاتی را که بر اساس تعاون و همبستگی استوار باشد فوریه، فالانکس (Phalannex)
 جامعه تعاونی مینامد . فالانکس (۱۵) عبارتست از یک گروه کوچکی که همگی در خانه
 مشترک زندگی کنند و کارهای لازم برای تأمین معاش خود را بین افراد گروه بر حسب سابقه
 و میل هرکس تقسیم نمایند . باین ترتیب در نتیجه شوق کار کردن برای نفع عموم توأم با حسن
 اداره گروه، مقدار تولید چنان افزایش مییابد که هرکس میتواند پس از ۲۸ سالگی بازنشسته
 شود و تا آخر عمر براحته زندگی کند .

فوریه اعلان کرد هر روز ظهر در منزل منتظر شخص ثروتمندی خواهد بود که بیاید و
 مخارج تأسیس چنین گروهی را تأمین کند . اگرچه برای مدت دو یا سه سال همه روزه وی در
 چنین ساعتی در منزل منتظر نشست ولی چنین کسی پیدا نشد . با وجود این پس از مرگش

(۱۵) برای اطلاع بیشتر مراجعه شود به :

دکتر حسین پیرنیا - عقاید بزرگترین علمای اقتصاد (تهران - چاپخانه ابن سینا
 ۱۳۴۰) صفحه ۱۰۰ .

این پیشنهاد طرفدارانی پیدا کرد و بالاخره چند جامعه فالانکس در فرانسه و ممالک متحده آمریکا مورد آزمایش قرار گرفت. فوریه طرفدار تعمیم اصول تعاون و شرکتهای تعاونی بیهمه رشته های فعالیت اقتصادی بود و می گفت:

باید اجتماعات تعاونی نه تنها يك واحد مصرف بلکه يك سازمان تولید باشد و درحقیقت همه کالاهای مورد نیاز خود را تولید نماید. هر فالانکس به صورت شرکت تشکیل شده و منافع آن بترتیب زیر تقسیم خواهد شد:

کار: پنج دوازدهم کل سود. سرمایه: چهار دوازدهم کل سود. مدیریت که از طرف اعضا فالانکس انتخاب میشود: سه دوازدهم.

این چنین شکل توزیع فاقد جنبه سوسیالیستی است. چرا که سود سرمایه در نظر گرفته شده است. هر عضو این واحد تعاونی هم مالک و هم کارگر و هم مصرف کننده محسوب میشود. نتیجه آنکه شیوه مزد بگیری و جدائی سرمایه و کار و تولید کننده و مصرف کننده ناپدید و هماهنگی کامل برقرار میشود.

برجسته ترین پیروان فوریه ویکتور کسیدران (Victor Considerant) است. او معتقد بود رقابتها و ناهماهنگی های افراد و گروههای اجتماع باید از طریق توافق و همکاری و تعاون میان آنها و بنیان گذاری يك سازمان معقول و مناسب اجتماعی تعدیل و تنظیم شود (۱۶).

کسیدران در جزوه ای که انتشار داد پس از اشاره به نظام عهد عتیق و نظام ملوک الطوائفی توجه خود را بوضع سرمایه داری کنونی معطوف داشت. کسیدران می گفت:

در جامعه سرمایه داری مردم بد و طبقه تقسیم میشوند: